

Inhoud

Inleiding	7
1 De context van het hbo-onderzoek	11
Tussen Prlwytzkofsky en Sickbock? <i>Chris Kuiper</i>	
Intermezzo	25
2 I WISH	31
Over aanraken en geRAAKt worden <i>Annemiek Tuinhof de Moed</i>	
3 Met elkaar in zee gaan	41
Een verhaal uit de praktijk van het CVD <i>Geertien Pols</i>	
4 Evidence(?) -based practice	55
Over valkuilen, mythes en verhalen <i>Inge Bramsen</i>	
Intermezzo	73
5 Metaforen	75
Ansichtkaarten en hardiness <i>Chris Kuiper, Loes Houweling en Hugo Letiche</i>	
6 Onderzoeken met lef	99
Onderzoeken als onderdeel van de opleiding tot professional <i>Loes Houweling</i>	

7	De lector als Faust	109
	Hbo-onderzoek en de politiek	
	<i>Chris Kuiper</i>	
8	Maar is dit wetenschappelijk onderzoek?	119
	<i>Hugo Letiche</i>	
	Afsluiting en vooruitblik	133
	Een spraakmakende praline	
	Over de auteurs en redactieleden	137

1 De context van het hbo-onderzoek Tussen Prlwytzkofsky en Sickbock?

Chris Kuiper

Zomer

'Ja, loopt u maar door, daar achter in de gang langs dat Boeddhabeeld en dan alsmaar rechtdoor voorbij de klapdeuren. Daar wordt u opgevangen door zijn secretaresse.'

En inderdaad, ik werd keurig verwacht en meteen vergezeld naar een grote directeurskamer vol met pompeuze kunst en snuisterijen, groot meubilair. Alleen de directeur ontbreekt nog. Ik ben voor een afspraak bij Hans, de directeur van Humanitas in Rotterdam, een stichting die hoogwaardige zorg aan voornamelijk ouderen biedt in de regio Rijnmond. Humanitas heeft in totaal 28 vestigingen, 6000 ouderen die wonen in woningen, verpleeg- en verzorgingshuizen, 2300 personeelsleden en is partner in 'ons' *Een Spraakmakend Project*.

Enigszins verbaasd kijk ik rond. De kamer lijkt op de winkel van Malle Pietje. De grond en kasten zijn bezaaid met oude spullen: Philishaves, kolenkitten, sunlightzeep, bonensnijders, weckketels en grammofoonplaten. Ik hoor geluid achter me. 'Weet je wat dit wordt?' vraagt Hans, die zonder op antwoord te wachten doorgaat: 'Een reminiscentiemuseum. Weet je wat dat is? Ik wist het zelf tot voor kort ook niet.' Hij schuift een boekje naar me toe: 'Hier, neem maar mee.'

Ik heb Hans bij diverse gelegenheden al ontmoet en wist dat hij een zeer kleurrijk persoon was, met een uitgesproken mening die hij haast exhibitionistisch verkondigt. Daarnaast heb ik vele verhalen over hem gehoord. Van bevlogen hervormer in de ouderenzorg, tot haast provocatieve humanist. Ik voel me wel thuis bij het beeld van circusdirecteur of een soort verkoper in een snoepwinkel. Immers, in zijn ouderenzorgorganisatie lijken alle mogelijkheden voor het grijpen te liggen, als snoep in een snoepwinkel: Use it or loose it.

‘Wat dat project betreft, ik vind de organisatie maar niks’, vervolgt hij, ‘het duurt allemaal veel te lang, de onderzoeksopzet is natuurlijk onduidelijk, maar ik wil wel meewerken als het ons maar geen geld kost, want geld is er natuurlijk niet in de zorg.’ Ik doe mijn mond open, nog aarzelend of ik zal reageren op de start van het project, die naar mijn mening helemaal niet traag is (er is een website, een logo een idee en voor de broodnodige dialoog sta ik juist in zijn kantoor. Hij kon niet eerder...) of op de opmerking over de onderzoeksopzet (actieonderzoek is wellicht niet de meest bekende en geliefde vorm, maar Hans is gepromoveerd bij dezelfde universiteit als ik en daar bovendien bijzonder hoogleraar, hij zou dergelijk onderzoek toch moeten kennen?). Maar Hans geeft zijn secretaresse al een opdracht: ‘Bel Cor even, laat hem maar meteen komen dan kunnen zij zaken doen.’ Ondertussen meldt hij dat Cor locatiedirecteur is en dat ik alles maar met hem af moet handelen. Haast sprakeloos neem ik afscheid.

Dit is een weergave van een van de ontmoetingen aan het begin van *Een Spraakmakend Project*, een (narratief) onderzoek. Tja, (de start van een) onderzoek is niet altijd even romantisch als geschetst wordt in stripboeken waarin professor Zonnebloem (uit Kuifje) of professor Barabas (uit Suske en Wiske) de wetenschap persifleren door als verwarde, stoffige en wereldvreemde onderzoekers op te treden. Een rijkere maar zeker even karikaturale duiding van onderzoek(ers) is te vinden in de Bommel-verhalen van Marten Toonder waar Prlwytzkofsky en Sickbock gepresenteerd worden als twee uitersten van het spectrum.¹ Deze twee prototypes worden gebruikt in dit hoofdstuk, waarin de context geschetst wordt van praktijkgericht onderzoek in het hoger beroepsonderwijs. Ervaringen met *Een Spraakmakend Project* worden als illustraties gebruikt.

In de beschrijving van deze twee stripfiguren komen thema's naar voren als:

- Wat is de maatschappelijke relevantie van het onderzoek?
- Was is ‘het beste voor de samenleving’?
- Hoe staat het met de kwaliteit van onderzoek?
- Wat is: ‘(on)wetenschappelijk(er)’?
- Hoe wordt het onderzoek gesubsidieerd?
- Wat is de onderliggende wetenschapsvisie: ‘experimenteren’ of de ‘(wijde) wereld in’?
- Hoe zit het met de afstand tussen wetenschap en praktijk (elitair) en academische discussies.

¹ Zie de lemma's Zbigniew Prlwytzkofsky en Joachin Sickbock in *Wikipedia, de vrije encyclopedie*, en verder www.nrc.nl/W2/Lab/Profiel/Bommel/personages.html. Beide op 27 januari 2010 opgehaald.

Diezelfde thema's zijn herkenbaar in de discussies rond onderzoek in het hbo, maar ook in de reacties op en binnen *Een Spraakmakend Project*.

Prlwytzkofsky is een professor uit een onduidelijk Midden- of Oost-Europees land, wiens spraak onderhevig is aan Duitse invloeden: 'Der naam is Prlwytzkofsky. Met ener z in der midden. Der goede dag.' Deze natuurkundige probeert op 'gans wetenschappelijker wijze' het beste voor de samenleving te bereiken. Zijn wetenschappelijke stijl is ongeorganiseerd en waarnemend in de zin dat alles geteld en gemeten wordt, maar dat daar hoogst zelden een wetenschappelijke conclusie aan verbonden kan worden. Hij werkt aan de gemeente-universiteit en als stadsfenomenoloog in het stadslaboratorium van Rommeldam, maar trekt vaak de wijde wereld in. Moet niets hebben van zijn collega Sickbock, die hij als een 'onwetenschappelijker kwak' beschouwt. Sickbock heeft omgekeerd geen hoge dunk van hem; hij duidde Prlwytzkofsky ooit eens aan als 'die onderwijzer hier ter stede'.

Professor Joachim Sickbock is een diabolisch figuur, een zeer omstreeden en universele geleerde. Hoewel zijn vindingen de schijn wekken de wereld vooruit te helpen, zo niet te redden, is het voornaamste doel van Sickbock om koste wat kost faam te behalen door zijn werk. Dat list en bedrog hierbij een grote rol spelen spreekt voor zich. Voortdurend is hij aan het experimenteren, met DNA-moleculen of ander spul. Hij tracht de Schepping te herscheppen naar zijn eigen kwalijke denkbeelden. Is altijd uit op subsidie ter financiering van de hoge kosten van zijn dubieuze onderzoek. 'De wetenschap staat voor niets', meent hij. Sickbock hanteert een elitair taalgebruik met kenmerkende uitdrukkingen als 'Ei ei' en 'mijn waarde'. Sickbock blijft echter meestal optimistisch. Veel van zijn optredens eindigen met de uitspraak 'Men zal nog van mij horen...'

Figuur 1.1 De twee karikaturale onderzoeksfiguren in de Bommel-verhalen van Marten Toonder

Schets van de context

De Kennisinvesteringsagenda (KIA)² daagde anno 2006 Nederland uit om zijn groeiende welvaart ook te investeren in toekomstige welvaart, namelijk in kennis. In 2009 wordt het kabinet geadviseerd: 'In deze tijd van economische recessie staat de investeringsruimte onder druk, maar is er extra reden om juist in kennis te investeren. Het talent van mensen is de hoeksteen van onze kennissamenleving. Als we daarop bezuinigen, teren we in op onze toekomstige welvaart.' Beslissingen van nu zijn dus uiterst relevant voor onze toekomst. Een aanbeveling is dan ook: 'Het belangrijkste kapitaal van de Nederlandse kennissamenleving is het talent van de mensen die er leven. Van jong tot oud, van vakmensen tot excellente onderzoekers en van zorgverleners tot innovatieve ondernemers. En last but not least het talent van de mensen die andere mensen helpen hun talent te ontwikkelen: de docenten. Investeer nu ambitieus in onderwijs; van voorschoolse educatie tot levenslang leren. Een kwaliteitsslag over de volle breedte van het onderwijs is noodzakelijk. Dit vereist niet alleen meer geld, maar ook een hoger ambitieniveau bij alle betrokkenen.'

De in de inleiding geschetste ontwikkeling van het Outside in – Inside outbeleid (OIIO) binnen de Hogeschool Rotterdam staat niet op zich. In de valorisatieagenda *Kennis moet circuleren*³ staat te lezen: 'Onderwijs en (fundamenteel) onderzoek liggen aan de basis van succesvolle valorisatie. Goed opgeleide mensen nemen hun kennis mee naar bedrijven en organisaties waar zij hun werkkring vinden of gebruiken deze kennis als nieuwe ondernemer. Onderzoek is de essentiële voedingsbodem voor vele toepassingen. De focus van deze agenda ligt op het stimuleren en creëren van ontmoetings- en marktplaatsen tussen de werelden van onderzoek, onderwijs, bedrijfsleven en maatschappelijke sectoren met als doel de benutting van kennis in het maatschappelijke en economisch verkeer.'

De hogescholen verrichten (praktijkgericht) onderzoek. Deze taak is wettelijk verankerd (artikel 1.3.2 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek). Met de introductie van het lectoraat in het hoger beroepsonderwijs in 2001 heeft de ontwikkeling van de onderzoeksfunctie aan de hogescholen structureel vorm gekregen. De onderzoeksfunctie is een voor de hogescholen

2 Innovatieplatform (2009). *Nederland in de Versnelling, KIA foto 2009*. Op 30 januari 2010 opgehaald van <http://www.innovatieplatform.nl/projecten/kia/presentatie.pdf>

3 Innovatieplatform (2008). *Valorisatieagenda. Kennis moet circuleren*. Op 18 november 2009 opgehaald van www.ez.nl/dsresource?objectid=161284&type=PDF.

betrekkelijke nieuwe functie, waarbij het ontwikkelperspectief centraal staat. Dit onderzoek onderscheidt zich qua methodologie niet per definitie van ander wetenschappelijk onderzoek, maar wel in gerichtheid en in doelstelling. Praktijkgericht onderzoek⁴ is in eerste instantie gericht op het bijdragen aan het oplossen van maatschappelijke (praktische) vragen op een wetenschappelijk robuuste manier.⁵ Zowel de kennisontwikkeling als de implementatie van nieuwe inzichten geschiedt in nauwe interactie met de beroepspraktijk en het onderwijs. In aanvulling op de rol van universiteiten en de technologische topinstituten bepleiten VNO-NCW en de HBO-raad in september 2004 om meer gebruik te maken van de knowhow van hogescholen, met name als het gaat om het ondersteunen van het MBK (midden- en kleinbedrijf) bij hun ontwikkeling. Er zijn twee pijlers voor die ondersteuning uitgewerkt. De eerste is ondersteuning via het onderwijs. Stages, afstudeeropdrachten, stagebegeleiding moeten uiteraard blijven passen bij de onderwijsdoelen, maar daarmee kunnen twee vliegen in een klap geslagen worden: ze kunnen ook ingezet worden om bedrijven te ondersteunen bij hun ontwikkeling en innovatie. De tweede pijler zijn vormen van dienstverlening door de hogeschool. Door praktijkgericht onderzoek in de sfeer van ontwerp en ontwikkeling kunnen hogescholen bedrijven helpen om praktische problemen op te lossen.⁶ Op het eerste gezicht lijkt het profiel van Prlwytkofsky 'die onderwijzer hier ter stede' het meest passend bij de opvatting van de Hogeschool Rotterdam over onderzoek. De lector is dan een idealistische onderzoeker die de samenleving wil verbeteren, gericht op zijn directe omgeving. De hang van Prlwytkofsky naar beschrijvend onderzoek in de zin dat alles geteld en gemeten wordt, maar dat daar hoogst zelden een wetenschappelijke conclusie (of handelingsconsequentie) aan verbonden kan worden, is dan wellicht niet praktisch genoeg, maar hij trekt daadwerkelijk naar buiten en haalt de buitenwereld naar binnen (Outside in – Inside out).

4 Met het Brancheprotocol Kwaliteitszorg Onderzoek (BKO) geven de hogescholen vorm aan hun kwaliteitszorgbeleid op het gebied van onderzoek. Zie www.hbo-raad.nl.

5 Op 20 mei 2009 is namens de HBO-raad de Validatiecommissie Kwaliteitszorg Onderzoek (VKO) geïnstalleerd voor de periode 2009-2015. De VKO beoordeelt de kwaliteitsbewaking van het onderzoek aan hogescholen. Hogescholen laten hun praktijkgerichte onderzoek periodiek beoordelen door externe evaluatiecommissies. De VKO beoordeelt onder meer of dit onafhankelijk en deskundig plaatsvindt. Een hogeschool is voor zes jaar gevalideerd als er voldoende vertrouwen is in de kwaliteitszorg van de hogeschool. Zie www.vkohogescholen.nl.

6 Weert, T. van, & Andriessen, D. (2005). *Onderzoeken door te verbeteren overbruggen van de kloof tussen theorie en praktijk in Hbo-onderzoek*. Opgehaald van www.scienceguide.nl/pdf/OnderzoekenDoorTeVerbeteren.pdf.

Nadrukkelijk moet gesteld worden dat vele hbo-instellingen de vaardigheden van waarde collega Sickbock om subsidies binnen te halen alsmede zijn pr – ‘men zal nog van mij horen’ – hogelijk waarderen. Ook de externe evaluatiecommissie van de lectoraten oordeelde nadrukkelijk over de vaardigheid subsidies te verwerven en het aantal publicaties.⁷ Van Oostrom⁸ ageert tegen deze tendens: hij geeft aan dat er slechts één juist en overtuigend argument is voor de academisering van het hbo: de kwaliteitsverhoging van afgestudeerden. Hij bevestigt het bestaan van een gat in de markt wat betreft praktijkgericht onderzoek, maar hij betwijfelt of dit het hbo in de kern verrijkt. ‘Als het onderzoek voornamelijk gericht is op binnenhalen van opdrachten en geld, moet je je afvragen of dat echt is wat je wilt.’ Hij is bang dat academisering voornamelijk is aangewakkerd door toganijd en het vergroten van status: ‘Geloof me, er wordt al veel te veel gepubliceerd.’

Natuurlijk gaat de vergelijking met beide heren uit de Bommel-strips om het praktijkgericht onderzoek op het hbo te duiden niet geheel op. Bij nadere beschouwing blijkt het vergelijken met Prlwytzkofsky en Sickbock niet toereikend omdat zij een bepaalde rol missen, namelijk ‘het oplossen van praktische vragen’. Toonder heeft die rol separaat vormgegeven in de figuur van Kwetal⁹, de uitvinder van ‘het Kleine Volkje’ (hoewel zijn vreemde apparaten zoals de oloroon en de verdwijnpunter door niemand op hun juiste waarde geschat worden). Bovendien missen alle drie karakters de link naar het onderwijs, en dat heet nu juist een van de krachtige punten van het hbo-onderzoek te zijn. Sterker nog, de actieve betrokkenheid van praktijk en onderwijs bij het onderzoek is een voorwaarde voor praktijkgericht onderzoek aan de Hogeschool Rotterdam en voor het verkrijgen van RAAK-subsidies. RAAK¹⁰ heeft als doel de kennisbrugfunctie te versterken van de regionale kennisinstellingen. Het fundament daarvoor bestaat uit de verbinding tussen onderwijs en beroepspraktijk, waarbij vraagsturing, netwerkvorming, kenniscirculatie, verhogen van het kennisniveau en duurzame doorwerking van projecten en relaties moeten bijdragen aan het doorbreken van de kennisparadox.

Letiche zal in hoofdstuk 8 nader ingaan op twee tegenovergestelde trends die hij waarneemt in het onderzoek aan het hbo: hogescholen die een marktgerichte onderzoeksagenda ontwikkelen, waarvan de verkoopbaarheid de kriti-

7 Frederiks, C. et al. (2010). *Evaluatie van het Kenniscentrum Kennis van Zorg*. Hogeschool Rotterdam.

8 Oostrom, F. van. (2010). *Pauwen in de kippensoep*. Opgehaald op 15 december 2010 van www.scienceguide.nl/201001/pauwen-in-de-kippensoep.aspx.

9 Zie het lemma Kwetal in *Wikipedia, de vrije encyclopedie*. Opgehaald op 23 januari 2010.

10 SIA (2007). *RAAK aan het werk – Innovatie in de regio 2005-2006*. Den Haag: Stichting Innovatie Alliantie (SIA).

sche succesfactor is (Sickbock!), en hogescholen die op zoek gaan naar een alternatieve onderzoeksvorm om de kennisparadox op te heffen. In de volgende paragraaf volgt een beschouwing van verschillende opvattingen over praktijkgericht onderzoek binnen het hbo.

Praktijkgericht onderzoek

Er zijn al vele pogingen gedaan om het onderzoek aan hogescholen te typeren. Aanvankelijk gebeurde dat met de term toegepast onderzoek. Hoewel deze term vaak gebruikt is, is deze ook frequent verworpen.

Tom van Weert en Daan Andriessen pleiten¹¹ voor ontwerpgericht onderzoek dat goed past bij het praktische karakter van het hbo en daar het reflectieve van academisch onderzoek aan toevoegt. Ze baseren zich op het onderscheid tussen formele wetenschappen, (filosofie, wiskunde enzovoort), beschrijvende en verklarende wetenschappen (natuurwetenschappen, sociologie enzovoort) en ontwerpwetenschappen (technische wetenschappen, medische wetenschap enzovoort).

De Adviesraad voor Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT)¹² tracht de onderzoeksactiviteiten aan hogescholen te karakteriseren met behulp van Stokes' typering van zogeheten Bohronderzoek (zuiver fundamenteel onderzoek, zonder praktisch oogmerk), Edisononderzoek (zuiver toegepast onderzoek), Pasteuronderzoek (fundamenteel onderzoek geïnspireerd door gebruik) en Pettersononderzoek (onderzoek van specifieke fenomenen, niet gericht op fundamenteel begrijpen of toepassing). De AWT is van mening dat de onderzoeksactiviteiten van de hogescholen van het type Edisononderzoek¹³ dienen te zijn.

Van der Vos, Borgdorff en Staa¹⁴ bepleiten in een reactie hierop een ruimere plaats voor het onderzoek aan hogescholen. Het onderzoek aan hogescholen beoogt door de natuurlijke oriëntatie op de beroepspraktijk zowel de experimen-

11 Weert, T. van & Andriessen, D. (2005). *Onderzoeken door te verbeteren. Overbruggen van de kloof tussen theorie en praktijk in Hbo-onderzoek*. Opgehaald van: www.scienceguide.nl/pdf/OnderzoekenDoorTeVerbeteren.pdf.

12 AWT (2005). *Ontwerp en ontwikkeling. De functie en plaats van onderzoeksactiviteiten in hogescholen*.

13 In de toelichting op dit advies probeert de Adviesraad Edisononderzoek te onderscheiden van 'toegepast onderzoek', door aan te geven dat de kennisfunctie niet gericht mag zijn op het verwerven van 'originele kennis'.

14 Vos, J. van der, Borgdorff, H. & Staa, A. van. *Kennis in context: onderzoek aan hogescholen*. Opgehaald op 15 maart 2007 van www.scienceguide.nl/pdf/KennisinContext.pdf.

tele ontwikkeling van nieuwe producten en diensten alsook een beter begrip van de fenomenen die bestudeerd worden (Edison- en Pasteuronderzoek). Volgens Van der Vos et al. is het onderzoek van de hogescholen goed te plaatsen binnen de opkomst van nieuwe vormen van interdisciplinaire en gecontextualiseerde kennisproductie. Ze kiezen voor de term praktijkgericht onderzoek. Deze benaming doet, meer dan bijvoorbeeld toegepast onderzoek, recht aan het eigen beroepsgerichte karakter en de praktijkgerichte oriëntatie van het onderzoek van de hogescholen.

Leijnse, Hulst en Vromans¹⁵ wijzen niet direct naar de typering van het onderzoek, maar naar de competenties van nieuwe professional. Tegenover het beeld van de routinematig werkende professional (de R-professional) plaatsen zij de professional die op basis van creativiteit en innovatietalent voortdurend nieuwe kennis produceert, de I-professional. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de beginnende professional (bachelor), de meer ervaren en reflectieve professional (master) en de strategisch-beschouwende professional (doctor), die het vak vanuit een zekere distantie volgt. Het zoeken naar nieuwe evidence wordt daarmee onderdeel van het professionele functioneren op alle niveaus, evenals het regelmatig veranderen van de behandelmethoden op grond van nieuwe kennis. Leijnse et al. geven aan dat de discussie over en zoektocht naar karakterisering van het onderzoek op het hbo gekleurd is door het zogeheten binaire stelsel. Veel van het onderzoek dat door hogescholen verricht wordt, zal het karakter hebben van actieonderzoek of interventieonderzoek – termen waarmee aangegeven wordt dat het onderzoek ondersteunend is aan professionele interventies. Daarnaast wordt het belang aangegeven van ontwerpgericht onderzoek, waarbij in een cyclisch proces de ontwikkeling van nieuwe kennis en het ontwerpen van een oplossing van praktijkproblemen in de beroepspraktijk parallel verlopen.

Vele auteurs benoemen de verschillen tussen modus 1- en modus 2-onderzoek, daarbij refererend naar Gibbons et al.¹⁶ Gibbons et al. onderscheiden twee typen kennis, namelijk modus 1- en modus 2-kennis. Modus 1-kennis staat voor de contextvrije en objectieve kennis zoals die gewoonlijk op universiteiten wordt geproduceerd. Modus 2-kennis staat voor de ontwikkeling van

15 Leijnse, F., Hulst, J. & Vromans L. (2006). *Passie en precisie. Over de veranderende functie van de hogescholen*. Opgehaald op 23 januari 2010 van www.onderzoek.hu.nl/~media/KENNISCENTRA/Documents/passie%20en%20precisie%2001%20over%20de%20veranderende%20functie%20van%20de%20hogescholen.ashx.

16 Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. & Trow, M. (2005). *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies* (8th ed.). London: Sage Publications.

nieuwe kennis vanuit praktijksituaties, waardoor kennis haar betekenis ontleent aan haar functie in een sociale context, een vorm van kennisproductie die goed bij het hbo lijkt te passen.

*Modus 1- versus modus 2-onderzoek*¹⁷

In de extreme modus 1-opvatting van onderzoek bestaat er een werkelijkheid of universele waarheid buiten ons om die we als mensen kunnen ontdekken door de juiste objectieve instrumenten te gebruiken. De onderzoeker is expert in het onderwerp en bepaalt het onderzoeksdesign. Het doel is meer kennis, kennisproductie is gemotiveerd vanuit academische interesse. Het onderzoek is monodisciplinair, homogeen qua werkwijze en wordt voorgesteld als lineair, volgens vaste lijnen. Het forum voor de beoordeling van de kwaliteit zijn de vakgenoten. De opbrengsten van modus 1-onderzoek zijn algemene (contextvrije) wetmatigheden: verklaringen inzake de werkelijkheid die men onderzocht heeft en voorspellingen naar andere en toekomstige situaties. Deze kennis wordt gerepresenteerd in theorieën en modellen.

In de extreme modus 2-opvatting is er geen ontkenning van de universele werkelijkheid, maar is het uitgangspunt dat wij mensen de werkelijkheid niet kunnen kennen en kennis dus altijd subjectief zal zijn. In de extreme opvatting is de onderzochte eigenaar van het onderzoek en de onderzoeker facilitator. Het doel van modus 2-onderzoek betreft kennisontwikkeling om effectiever te handelen. Modus 2-onderzoek wordt ontwikkeld in de context van de directe toepassing zelf. Zij creëert contextspecifieke kennis, is transdisciplinair en heterogeen qua werkwijze. In tegenstelling tot modus 1-kennis is de praktische relevantie van modus 2-kennis direct zichtbaar. Dit type onderzoek wordt steeds belangrijker naarmate maatschappelijke vraagstukken complexer worden.

Validiteit van het modus 2-onderzoek, een belangrijk kenmerk van modus 1-onderzoek, is gelegen in de bruikbaarheid voor de praktijk. Anders gezegd: in de mate waarin het onderzoek tot handelingen leidt die de praktijk verbeteren. De gebruikers zelf (de *stakeholders*) vormen het forum dat over de kwaliteit (relevantie) van het onderzoek oordeelt. Modus 2-kenniscreatie wordt voorgesteld als non-lineair, de opbrengsten zijn geen algemene wetmatigheden maar lokale 'theorieën' of betekenissen. Onderzoeker, ontwikkelaar en toepasser zijn vaak in één persoon verenigd, of in een team samengebracht. Modus 2-kennis wordt veelal overgedragen in gevalsbeschrijvingen en dient

¹⁷ Interactum Lectoraat Kantelende Kennis (2004). *Integrale ontwikkeling van scholen en opleidingen*. Opgehaald op 15 december van www.kennisbank.lectoraat.nl/index.cfm?page=Bijlage:+Kantelen.

als uitgangspunt voor het ontwerpen van veranderingen die tegemoetkomen aan de specifieke kenmerken van de context waarvoor ze ontwikkeld wordt.

Het is niet eenvoudig het werk van de collega's Prlwytzkofsky en Sickbock te karakteriseren volgens bovenstaande indelingen. Dat kan natuurlijk alles te maken hebben met de dominantie van het traditionele (universitaire) onderzoek in de beeldvorming (zeker ten tijde van het construeren van deze stripfiguren), maar evenzeer doordat het gebruik van de metafoer tussen Prlwytzkofsky en Sickbock eenvoudig misverstaan kan worden als een dichotomie (tegenstelling denken). Tegenstellingen als lichaam–geest, wetenschap–praktijk, fundamenteel–toegepast, creatie–implementatie, object–subject, modus 1–modus 2-kennis, maar ook het binaire stelsel worden hierbij impliciet versterkt. Het denken in tegenstellingen is, filosofisch gezien, een belangrijk onderwerp, het deconstrueren van dat denken wellicht een wijze om tot andere inzichten te komen.

Heel pragmatisch is het introduceren van een 'derde', een Ander, een mogelijkheid om scherpe polariteiten te vermijden. Van Weert en Andriessen doen dat door ontwerponderzoek als derde toe te voegen en daarmee de bestaande verhoudingen te verbreken en opnieuw maar anders vorm te geven. Ik introduceerde eerder niet voor niets Kwetal, de uitvinder, en tracht een evenwicht te vinden *tussen* Prlwytzkofsky en Sickbock.

Een andere vorm van een 'derde' introduceren is het beschouwen van modus 3-onderzoek. Nadrukkelijk proberen wij dat in deze uitgave te doen.

Wij beschrijven modus 3-kennis als kennis die ge-positioneerd is rond 'normatieve professionaliteit' – van zowel de onderzoekers, hun (onderzoeks)begeleiders, de onderzochten en de lezers van de publicaties. Onderzoek is gericht op het in beweging brengen van wat stabiel leek; er kunnen geen waarheidsuitspraken gedaan worden. Ontwikkeling kan (tijdelijk) gezien worden als ethisch juist, in het licht van geëxpliciteerde ethische, normatieve, politieke en interactieve overwegingen. De ontstane kennis is uiterst instabiel. Immers, de uitspraken worden bepaald door lokale, sociale en historische contexten die in zichzelf aan verandering onderhevig zijn. Reflexiviteit en contextualiteit maar ook perspectief en relevantie worden binnen deze onderzoeksopvatting belangrijk: welke interactiepatronen worden waar versterkt of genegeerd en waarom en wie heeft daar belang bij, vanuit welk oogpunt?

Deze onderzoeksopvatting is niet uniek voor *Een Spraakmakend Project*. Op verschillende plaatsen wordt in Nederland binnen lectoraten modus 3-onderzoek reeds benoemd:

Het interactum lectoraat definieert modus 3-onderzoek en stelt dat zij in het kader van hun lectoraatsonderzoek op het standpunt staan dat kennis creëren altijd een combinatie van modus 1-, modus 2- en modus 3-processen vraagt.¹⁸

In het proefschrift van Hans Jansen¹⁹, lector Vernieuwende Opleidingsmethodiek en -didactiek, wordt uitgebreid ingegaan op modus III-kennis, resultaten van onderzoek dat ethisch normatief gedreven is. Het focust op evenwicht: 'Het is het evenwicht tussen het goede leven en sociale rechtvaardigheid dat paradigma III stuurt. Je geeft je aannames aan, je zegt dat je deze aannames gebruikt...'

Onderwijs

De in de valorisatieagenda genoemde focus – het stimuleren en creëren van ontmoetings- en marktplaatsen tussen de werelden van onderzoek, onderwijs, bedrijfsleven en maatschappelijke sectoren met als doel de benutting van kennis in het maatschappelijke en economisch verkeer – betekent nogal wat voor het onderwijs en onderzoek en niet alleen in Rotterdam! In plaats van de curricula van de opleidingen te richten op het ontwikkelen van een sterke beroepsidentiteit (in het geval van de Hogeschool Rotterdam: ergotherapeut, fysiotherapeut, logopedist, verpleegkundige maatschappelijk werker en dergelijke) met bijbehorende beroepscompetenties, wordt verwacht dat programma's opleiden tot pragmatische (en wellicht innovatieve) beroepsbeoefenaren, die antwoorden kunnen geven op maatschappelijke vragen en behoeften. Passend daarbij zullen onderzoeksagenda's gericht moeten zijn op hoe organisaties beter kunnen bijdragen aan het vervullen van actuele sociaaleconomische behoeften.

¹⁸ Opgehaald op 23 januari 2010 van www.kennisbank.lectoraat.nl/index.cfm?page=3.05+Kennis+cre%C3%ABren.

¹⁹ Jansen, H. (2009). *De leraar als koelie. Postmoderne kritische pedagogiek*. Academisch Proefschrift Amersfoort: Uitgeverij Agiel.

Dit gaat mijns inziens nog een stap verder dan de door Leijnse et al.²⁰ gepropageerde nieuwe, innovatieve en onderzoekende professional. Dit pleidooi dwong opleiders van professionals al tot een diepgaande herbezinning op hun taak:

Het groeiende belang van kennistoepassing in de professionele praktijk (evidence-based practice) vraagt een veranderende instelling van de professionals ten opzichte van hun dagelijkse routine. Reflectie op de effectiviteit van gehanteerde werkmethode wordt een belangrijker onderdeel van hun functioneren. Nieuwsgierigheid naar kennis over de professie wordt een grondhouding en gerichtheid op voortdurende vernieuwing van de praktijk een kenmerk van professionalisme.

Naar mijn mening behoort een ‘nieuwe’ professional echter niet alleen op de effectiviteit van de werkmethode te reflecteren, maar ook de ethische, normatieve, politieke en interactieve overwegingen die aan de basis liggen van die effectiviteitsuitspraak te expliciteren. Het is bijvoorbeeld onvoldoende te constateren dat een bepaalde werkmethode Wajong’ers effectief aan het werk helpt. De uitspraak waarom het juist is dat de betreffende Wajong’ers op dit moment behoren te werken, is eveneens noodzakelijk.

22

Een uitgangspunt van *Een Spraakmakend Project*, gebaseerd op het Outside in – Inside out-beleid van de Hogeschool Rotterdam, is dat leren en werken en onderzoeken niet langer afzonderlijke dingen zijn en dat het hoger onderwijs dientengevolge betrokkenheid, deelname en activiteit veronderstelt. De pedagogische uitgangspunten van hogescholen moeten duidelijk veranderen in reactie op het feit dat onderzoeken binnen modus 3, professionele performance, kennis en weten, ervaring en reflectie, tot een en hetzelfde ding zijn geworden. In hoofdstuk 6 gaan we dieper in op de vragen die modus 3-onderzoek voor het onderwijs oproept.

Maar wie heeft de waarheid in pacht? We zijn ons ervan bewust dat juist het expliciteren en bediscussieerbaar maken van de uitgangspunten een belangrijk punt is. Immers, als je begint met de ‘verkeerde’ premissen kan je ideële doel zich tegen je keren. Bij het lezen van het stripboek *Logicomix*, een epische zoektocht naar de waarheid, wordt dat prachtig geïllustreerd. De onderwijs

20 Leijnse, F., Hulst, J. & Vroomans, L. (2006). *Passie en precisie. Over de veranderende functie van de hogescholen*. Opgehaald op 23 januari 2010 van www.onderzoek.hu.nl/~media/KENNISCEN-TRA/Documents/passie%20en%20precisie%2001%20over%20de%20veranderende%20functie%20van%20de%20hogescholen.ashx.

beschouwing begint met de reflectie van stripfiguur Bertrand Russell (uiteraard een representatie van de filosoof Russell): ‘Het is het eeuwenoude verhaal: instinct, emotie en gewoonte nemen bij mensen vaak de overhand. Volgens mij is er maar een antwoord mogelijk, en dat ligt voor de hand: onderwijs. Maar wat voor een onderwijs?’ In het boek blijkt zowel Russell als Wittgenstein vast te lopen met hun eigen (lijnrecht tegenover elkaar staande) visies op onderwijs – een autoritaire gebaseerd op regels respectievelijk een volledig anti-autoritair. Russell schrijft daar zelf bijvoorbeeld over:²¹

In 1927, Dora and I came to a decision, for which we were equally responsible, to found a school of our own in order that our children might be educated as we thought best. [...] We wanted an unusual combination: on the one hand, we disliked prudery and religious instruction and a great many restraints on freedom which are taken for granted in conventional schools; on the other hand, we could not agree with most ‘modern’ educationists on thinking scholastic instruction unimportant, or in advocating a complete absence of discipline. [...] In managing the school we experienced a number of difficulties which we ought to have overseen. There was, first, the problem of finance. [...] A second difficulty was that some of the staff, however often and however meticulously our principles were explained to them, could never be brought to act in accordance with them unless one of us was present.

Daarbij aansluitend lijkt het een open deur dat we nadrukkelijk niet kiezen voor onderzoek of ontwerpen; of zelfs voor modus 1-, modus 2- of voor modus 3-onderzoek; of binnen onderzoek voor een onderzoekertype Prlwytkofsky of Sickbock. Integendeel, we hopen dat de verschillen en congruentie tussen deze karikaturen helpen bij de reflectie op de uitgangspunten. Het is belangrijk dat docenten, onderzoekers, studenten en professionals op z’n minst stilstaan bij de impact die ons handelen heeft en waarom we zo handelen zoals we handelen. Oftewel: reflecteren op het handelen in de dagelijkse praktijk om te voorkomen dat we op dezelfde wijze doorgaan alleen omdat we het altijd al zo gedaan hebben. Laten we onszelf blijven verrassen en kansen scheppen om ervaringen op te doen met cliënten, in de organisatie. Het gaat over wederzijds in staat stellen, ontwikkelen en creëren. Onderzoek dat prikkelt tot ervaren, tot dialoog en tot rijke meerstemmige verhalen.

²¹ Russell, B. (2000). *The Autobiography of Bertrand Russell*. London and New York: Routledge, p. 387.

Vanuit het onderwijs en onderzoek kan veel gevraagd worden, kunnen bijzondere verrassingen en inzichten ontstaan, je weet (gelukkig) niet wat de impact van je onderzoek is, zoals geïllustreerd met de volgende scène uit *Tom Poes en het spook van Bommelstein*.

Drs. Zielknijper: 'De kwestie is, dat u anderen ziet zoals u dént dat ze zijn. Niet zoals ze werkelijk zijn. [...] Volgende week donderdag gaan we verder op dezelfde tijd. Schikt u dat?'

Heer Ollie: 'Nee, dat heeft geen zin als u een ander bent dan ik dacht. Ik kan beter alleen mijn eenzaam pad gaan.'

Ik sluit af met een reflectie op een van de laatste ontmoetingen binnen een deelproject van *Een Spraakmakend Project*.

Zomer, een klein jaar later

Een deelproject van *Een Spraakmakend Project* wordt afgesloten. Verhalen uit allerlei hoeken van Stichting Humanitas zijn verteld, opgeschreven en in foto's weergegeven. De communicatie met het CIZ is verbeterd, de procedures zijn uitgewerkt, functieomschrijvingen komen op papier, individuele keuzes, bijvoorbeeld om te zoeken naar een andere functie, zijn gemaakt, gesprekken over de visie van Humanitas op zorg worden gevoerd. Het is nu aan de organisatie om naar de verhalen te blijven luisteren, hetgeen niet betekent dat op alles ja gezegd kan worden, luisteren is een onderdeel van in gesprek gaan... In de nabespreking van het project gaf Cor aan dat berichten van de bestuurder en/of het management de mensen op de werkvloer eigenlijk altijd wel bereiken.

Ik vraag me af of ik op dag één niet had moeten beseffen dat 'spraak maken' zonder luisteren niet compleet is.

Het klinkt als een open deur dat naast verhalen vertellen, luisteren belangrijk is. Verrassend? Op het eerste gezicht niet, maar voor veel deelnemers aan *Een Spraakmakend Project* bleek luisteren, begrijpen en gehoord worden een wezenlijk onderdeel van herkend worden, erkend worden en begrijpen. Tja, ook het afronden van een onderzoek is niet altijd even romantisch als geschetst wordt in stripboeken. Hoe zouden Prlwytzkofsky, Kwetal en Sickbock gereageerd hebben?